

Nikolina Knapić
Marlena Plavšić
Daniel Mikulaco

POETIKA FERIĆEVA ROMANA *KALENDAR MAJA* I TEORIJE RAZVOJNE PSIHLOGIJE

Prethodno priopćenje
Preliminary communication
UDK 821.163.42.09 Ferić, Z.-31
82.0:159.992

U radu se, na primjeru romana *Kalendar Maja* Zorana Ferića, istražuje uporaba različitih teorija razvojne psihologije kojima se autor, vjerujemo, koristio pri oblikovanju likova i situacija u romanu, odnosno specifičnih psihologizacijskih narativnih strategija i njihovih funkcija unutar teksta kao književne strukture. Slijedom iščitanih psihologizacijskih narativnih strategija postavlja se pitanje u kolikoj se mjeri može govoriti o romanesknom tekstu tipa *odgojnog romana (Bildungsromana)* i pripadajućih mu funkcija. Polazeći od navedenih uporišta, cilj je rada provjeriti kako se psihologijski (znanstveni) pogled na čovjekov razvoj upisuje u literarno (umjetničko) djelo, odnosno mogu li se i u kolikoj mjeri teorije razvojne psihologije razaznati u analizi romana *Kalendar Maja* te koje su konkretne implikacije na oblikovanje likova (posebice glavnoga lika), situacija i djelo u cjelini.

Ključne riječi: teorije razvojne psihologije, poetika, narativne strategije, Bildungsroman, analiza sadržaja, Kalendar Maja, Zoran Ferić

Uvod

Psihologija čovjekova stvaralaštva odavno se bavi procesima i proizvodima različitih ljudskih djelatnosti, pa tako i umjetnosti. Umjetnost je univerzalna jer je evolucijski inherentna ljudskim bićima (Tooby i Cosmides 2001). No uporaba književnih djela kao materijala u kojem se analiziraju psihologijske teorije ne predstavlja uobičajeni pristup analize psihologijskih teorija. Nekoliko je, međutim, uporišta na kojima se takav pristup analize sadržaja utemeljuje: (1) Bavljenje fikcijom, kao simuliranim ili zamišljenim iskustvom (mogućim), kognitivno i emocionalno ne razlikuje se od bavljenja stvarnim činjenicama (Sternberg 1999; Cosmides i Tooby 2000a, 2000b; Tooby i Cosmides 2001). Priče imaju snažan utjecaj na ljudsko ponašanje i prilagodbu (Wilson 2005), a moguće je

da priče predstavljaju kognitivnu prilagodbu (Abbott 2000; Sugiyama 2001). (2) Opisi u književnim djelima odražavaju neka obilježja društveno-povijesnih razdoblja u kojem su djela nastala. Govoreći o nastanku umjetničkoga, u ovom slučaju književnoga djela, rječnikom teorije cjeloživotnoga razvoja u psihologiji, može se reći da na njega utječu društveno-povijesni *normativni faktori*. Dakle, kao i na razvoj čovjeka koji odrasta kao pripadnik jednog naraštaja, tako i na nastanak književnoga djela utječu događaji koji se odvijaju ili na istom lokalnom ili nekom od širih ekoloških konteksta koji čine uvjete nastanka visoko sličnima za pripadnike toga naraštaja. U razvojnoj psihologiji normativni bi faktori rata ili korištenja društvenih mreža, primjerice, činili da pripadnici naraštaja kojeg to zahvaća u istoj ili sličnoj dobi, imaju neke sličnosti u svom razvoju. (3) Opet, kao u teoriji cjeloživotnoga razvoja, na razvoj čovjeka djeluju i *nenormativni faktori*, koji čine iskustva svake osobe posebnima, pa time njihove razvojne puteve različitim. Tako će nenormativni faktori, primjerice, biti akceleracija djeteta u školi i pohađanje razreda sa starijim učenicima umjesto s onima iste dobi. Usporedba s nastankom književnoga djela ovdje uzima u obzir to da je autor osoba koja, u odnosu na druge autore ima svoje specifičnosti, svoje nenormativne faktore, svoje preferencije, znanja, stavove (autobiografske osobitosti) koje može svjesno ili nesvjesno upisati u književno djelo. Netko će tako, možda poznavati i preferirati *psihodinamski pristup* opisa ličnosti i to će se lako moći prepoznati u djelu, netko će upotrijebiti *konsituacijsku tipologiju ličnosti*, netko neki od pristupa *crta ličnosti*. Opisi će katkada biti namjerno temeljeni u psihologijskim teorijama, a katkada neće. (4) Neovisno o namjeri, u djelu je, i iz *metodičkih* razloga, moguće analizirati odgovaraju li opisi nekim od teorija, u ovom slučaju iz razvojne psihologije. Proučavanjem fikcionalnih likova i njihova odrastanja postupak analiziranja jednak je onomu koji bi se primijenio kada bi se analizirali podatci o osobi koji bi bili nesustavno *heteroanamnestički* prikupljeni od osoba koje nisu educirane u dijagnostičkom postupku (primjerice od roditelja, člana obitelji, prijateljice...).

Metodologija

Da bi se odgovorilo na postavljeni cilj, upotrijebljena je tehnika *analize sadržaja*¹. Kao jedinice analize određeni su dijelovi romana u kojima se opisuje bilo koji segment razvoja glavnoga lika: fizički (tjelesni razvoj), kognitivni (misaoni procesi: percepcija, pažnja, pamćenje, jezik, inteligencija), emocionalno-motivacijski (osjećaji, raspoloženja, potrebe i motivi) ili socijalni (odnosi prema ili s drugim ljudima, stavovi prema raznim događajima, pojavama itd.). S obzirom na to koje glavne elemente obuhvaća, segment romana u kojem se pronalazi opis razvoja uspoređuje se s psihologijskim teorijama razvoja: *psihoanalitičkom teorijom*, *teorijama učenja*, *kognitivističkim teorijama*,

¹ Analiza sadržaja istraživačka je tehnika koja na objektivan i sustavan način kvantitativno opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije. (Milas 2005)

etološkom i evolucijskom teorijom, sociokulturnom teorijom, teorijom cjeloživotnog razvoja i teorijom ekoloških sustava (Berk 2008).

Elementi poetičke prakse i narativnih strategija Zorana Ferića

Odnos čovjeka i svijeta, čovjeka i čovjeka, a pogotovo čovjeka i žene obilježeni su stalnim konfliktima, a upravo iz tih sukoba nastaju knjige, pjesme ili filmovi.
Zoran Ferić: *Kako bih volio da me čitaju? Pažljivo, s gađenjem i tugom.*

(razgovarala Tatjana Gromača, Nedjeljni Vjesnik, 9. travnja 2000., str. 16)

Zoran Ferić svakako je jedan od prisutnijih i čitanijih autora na hrvatskoj proznoj sceni od 90-ih godina prošloga stoljeća, a njegovim su se prozama bavili mnogi.² Ferića se obično opisuje kao *literarnog hipohondra* i *pedofila*, a njegovu prozu (romane i novelistiku) kao *grotesknu, bizarnu, crnohumornu* i *uvrnutu*, što je naravno arbitrarno i vrlo površno. No mora se pripomenuti da Ferić, medijski vrlo osviješten autor, pomno i vješto manipulira upravo takvom slikom o sebi i vlastitoj poetici, *brendirajući* na taj način svoje ime na granici ekscenog – kombinacijom *dobrog-lošeg momka* i *uvrnutog srednjoškolskog profesora* koji, eto, nešto i piše (literarnoga Jamesa Masona³) – kao dobitne kombinacije na suvremenoj hrvatskoj književnoj sceni.

Ferić se, kao vrlo svjesni postmodernistički pisac, obilato koristi kompletnim instrumentarijem i pop-kulturnim dekorom miješajući literarne, medijske i socijalne okvire, zbilju i fikciju te poigravajući se stereotipima, tabuima, očekivanjima, logikom, percepcijama i značenjima. K tomu, Ferić je vrlo vješt fabulator koji se virtuožno služi paradoksima i oksimoroničnostima, vodeći priču kroz spletove začudnih i često nespojivih motiva, likova i suodnosa, do iznenadnih obrata i bizarnih poanti – poput one u priči *Kako padaju zvijezde*⁴ – gdje se na samom kraju ispostavlja da su *zvijezde padalice*, koje u toploj ljubavnoj ljetnoj noći rastanka promatraju *Feri* i njegova draga, zapravo gorući vrapci koje *lokalni mulci* namaču u benzin, pale i puštaju da s gradskih zidina prhnu u ljetnu noć.

² Među važnijim kritičkim osvrtima/interpretacijama svakako su: Aleksandra Flakera (*Otočke rošade*) koji Ferića uspoređuje sa Šoljanom te Borisa Škvorca (*Obnova ili urušavanje modela*) koji ga uspoređuje s Novakom (u: *Postmodernizam, iskustvo jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti*, ur. Cvjetko Milanja, Altagama, Zagreb, 2003.). Obje komparacije polaze od motiva *otočnosti* (insularnosti).

³ James Mason (glumac) – protagonist (profesor Humbert Humbert) Kubrickova uprizorenja (1962.) Nabokovljeve *Lolite*.

⁴ Objavljeno u Jutarnjem listu, 6. 8. 2000.

Referiramo li se ovdje na Niclasa Luhmanna i njegovu relativnost svakoga viđenja svijeta kojem u temelju stoji komunikacijski paradoks da cilj komunikacije nije sporazum (konsenzus), već je u temelju svijeta nesporazum⁵ s ciljem samoodržavanja, moguće je Ferićeve proze prisposodobiti *minskom polju mogućih nesporazuma* – kao intencije poetike i teksta da podriva poruku i njezino razumijevanje, da se poigrava *diskrepantnim optikama*. Pri tome je poznati logički paradoks, koji glasi: *Krećanin Epimenid kaže da svi Krećani lažu*, u jednoj inačici primjenljiv i na Ferića – Ferićev ispovjedni *autor-pripovjedač-lik* laže da govori istinu i govori istinu kad laže. Zato je kod toga pisca mjestimice vrlo teško razlučiti zbilju od fikcije, istinu od laži, stvarno od privida, ozbiljno od zabavnoga – što i jest njegova pripovjedna strategija.

Ferić tako zbilju *dijeli* na niz diskrepantnih okvira, slika i slojeva koje onda očučuje prikazom ekscenčnih, rubnih, često moralno i etički upitnih situacija, scena, portreta i odnosa, koristeći se postupkom *detabuizacije* – iz čega onda izranjaju ironija, groteska i bizarnosti koje usmjeravaju (vraćaju) na ponovno razmatranje zbiljnosti zbilje, a time i njezino kritičko promišljanje te nastavak komunikacije.

Možda u priči o ovjerovljivosti Ferićeve prozne zbilje može pomoći znanje o kontekstu *specifičnoga otočnog prostora* na koji se odnosi veći dio novela, romana ili dijelova romana, a to je najčešće otok Rab, u manjoj mjeri Pag, Goli otok, Vir... Naime, ne samo da su mjesta (lokusi) i likovi (i čudaci i delinkventi) autentični nego su i priče, situacije i scene za kojima Ferić obilato poseže vrlo često dio lokalnoga folkloru i standarda. U tome slijedu Ferić laže da laže. Prikazujući na takav (pseudofikcionalni i naturalistički istovremeno) način neke od realističkih, zbiljskih scena, zbilja poprima oblike nevjerojatnosti, bizarnosti i/ili nadrealističnosti.

Ipak, Ferićev je pojam *otočnosti* – kao sastavnog dijela *otočkih priča*, izvanjski. Iako je mnoga ljeta proveo na Rabu, poznaje ljude i zna „priče“, njegov je pogled kopneni, turistički – u potrazi za senzacijom, bez dubljega zahvata u strukturu složenih i teških otočkih suodnosa. To je, uostalom, vidljivo i u usporedbi s njegovim „*kopnenim prozama*“ koje su u manjoj mjeri fabulativne, a više su usmjerene na psihološko/psihijatrijsko portretiranje lika i njegovo pozicioniranje u odnosu na socijalnu zbilju.

U tome se smislu, kao jedna od bitnih Ferićevih poetičkih odrednica, nadaje *mediteranizam*, primarno u tematsko-motivskom smislu (*kronotop*), a potom i kao opća identitetna karakteristika u smislu mentaliteta, svjetonazora (*osjećanja svijeta*)⁶ i

⁵ Komunikacija, prema Luhmanu, ne priopćuje svijet (*mitteilen*), već ga dijeli (*einteilen*). Budući da se pojedini sistemi međusobno negiraju, komunikacija ne proizvodi razumijevanje. Postizanje razumijevanja (konsenzusa), značilo bi i kraj komunikacije, ovako nesporazum samo nastavlja komunikaciju. (Luhmann 1981)

⁶ M. Stojević: *Ktonijsko kao (sredozemna) sudbina*; predgovor knjizi *Imam riječ* Borisa Domagoja Biletića, Altagama, Zagreb 2006., str. 5-28.

prispadnosti osobitom književnome i uopće kulturnome kompleksu (naslijeđu, tradiciji) Mediterana. Uz tu se poetičku odrednicu blisko vezuje i pojam *otočnosti (insularnosti)*, tj. *otočkih proza*; otoka kao osobitog *kronotopa* koji je u hrvatskoj književnosti prisutan od najranijih početaka⁷ pa preko novijih Šegedina, Marinkovića, Novaka, Šoljana..., do aktualnih *insulomana*⁸ poput Veljka Barbijerija, Zorana Ferića ili Senka Karuze.

Nadalje, Ferićevoj poetici blizak je i pojam *kritičkoga mimetizma* (Bagić 1996) – pojmu koji s jedne strane označava interes za neposredno iščitavanje zbilje, a s druge, kako je to Bagić definirao, *kritičko pozicioniranje* u odnosu na zbilju.

Kalendar Maja, kao i ostale Ferićeve proze, prije svega je interesantno i iznenađujuće te znalački napisan tekst. Uostalom, vidljivo je i autorovo poigravanje formom trivijalnih žanrova poput *Ijubića*, *krimića*, *horora*, a u slučaju toga romana i *Bildungs romana*⁹ (odrastanja, odgoja), *obiteljske sage* (Tihomirov odnos s majkom i ocem; motivi straha, trauma iz djetinstva, starenja, bolesti, smrti) i *erotskoga teksta* (neutažena žudnja prema balerini Senki), ali ne u smjeru trivijalizacije vlastita diskurza, već propitivački – kao očuđujuće aplikacije, neke od mogućih optika zbilje.

Referirajući se na prostore romana *Kalendar Maja* valja napomenuti da Ferić ulazi u oba navedena prostora; u *otočki* i *kopneni* (urbani i ruralni) – u ovom slučaju Zagreba i njegovih *kvartova* te zagrebačke okolice (Sljemena, Samobora, Šestina...).

⁷ Ne čini se neutemeljenim reći već od *Bašćanske ploče*, ako ju se shvati i kao jednu od prvih potvrda naše *otočke pismenosti*, nadalje od Petra Hektorovića (*Ribanje i ribarsko prigovaranje*, 1568.) i *hvarškoga književnog kruga*, Mavra Vetranovića (*Remeta*), preko Ignjata Đurđevića (*Suze Marunkove*, 1725.) do XX. stoljeća.

⁸ *Insulomania* (esp. *islomania*, tal. *isolomania*): (...) je rijetka duševna tegoba. Ima ljudi koji otoke doživljavaju nekako neodoljivima. Sama spoznaja da su u malom svijetu okruženom morem ispunjava ih neopisivom opojnošću. – piše u pismu prijatelju engleski književnik Lawrence Durrell (1912. – 1990.). Na početku svojega putopisa po Rodosu: *Razmišljanja o jednoj morskoj Veneri (Reflections on a Marine Venus, 1953.)* Durrell navodi: *Negdje među Gideonovim zapisima pronašao sam jednom listu bolesti još neklasificiranih u medicinskoj znanosti, i među njima se pojavila riječ „islomania“, koja je opisana kao rijetka, ali nikako i nepoznata duševna tegoba. To su ljudi, znao je reći Gideon, koji takoreći, nalaze otoke nekako neodoljivima. Mi „insulomani“, kaže Gideon, smo direktni potomci Antlantiđana, i naša nas podsvijest vuče prema izgubljenoj Atlantidi.* (prema: <http://en.wikipedia.org/wiki/Isomania>, prijevod: D. M.)

⁹ *Bildungsroman* (njem. *Bildung* ili *Ausbildung*) – u hrvatskome višeznačan pojam: formacija, odgoj, obrazovanje, razvoj... Načelno, taj tip romana nastaje u 18. st., a najčešće spominjana djela toga tipa su: *Tom Jones* (1749.) Henryja Fieldinga; *Voltaireov Candide* (1759.) te *Naukovanje Wilhelma Meistera* (1796.) Johanna Wolfganga von Gothea; zatim *Oliver Twist* (1838.), *David Copperfield* (1849.) i *Velika očekivanja* (1861.) Charlesa Dickensa..., a u hrvatskoj književnosti: *U registraturi* (1911.) Ante Kovačića; *Dva svijeta* (1901.) i *Tito Dorčić* (1906.) Vjenceslava Novaka; *Đuka Begović* (1911.) Ivana Kozarca; *Isušena kaljuža* (1909., 1957.) Janka Polića Kamova (kao svojevrsni *anti-bildungsroman*); *Povratak Filipa Latinovicza* (1932.) Miroslava Krležje (djelomično); *Izgubljeni zavičaj* (1954.) Slobodana Novaka; trilogija Ivana Raosa *Vječno žalosni smijeh: Vječno nasmijano nebo* (1957.), *Žalosni Gospin vrt* (1962.) te *Smijeh izgubljenih djevojaka* (1965.)...

Uz kategoriju prostora, za *Kalendar Maja* i općenito za Ferićev pripovjedački opus, vrlo je bitna i kategorija vremena. Načelno, roman pokriva razdoblje od 50-ih i 60-ih godina prošloga stoljeća do današnjice, dakle šezdesetak godina, u kojima se prate sudbine negdašnjih maturanata, sada „staraca“ (šezdesetogodišnjaka) koji se odlučuju ponoviti svoje maturalno putovanje brodom od Opatije do Zadra i natrag. Kroz nizove reminiscencija protagonista – ginekologa Tihomira Romara (*autodijegetska pripovjedača*), i skupine negdašnjih prijatelja, prijateljica, suparnika, ljubavnika, ljubavnica... (fokalizatora) vremena se isprepleću, usložnjavaju, pounutruju... pa iz linearnosti, retrospekcija, *mentalnoga* ili *subjektivnoga vremena*¹⁰, *objektivnoga vremena* (fizikalnoga vremena) proizlazi svojevrsni simultanitet *vreménā* kojima autor, uz vrsnu uporabu postupka *vremenovanja*¹¹ (Biemel 1997) oblikuje protagoniste (psihologizira likove) i prikazuje njihovu deziluziju bilo kakve mogućnosti povratka prošlom, s jedne strane, a s druge razotkriva razočaranja i neuspjehe sadašnjosti čiji je korijen negdje u prošlosti (djetinstvu, adolescenciji, mladosti).

U opuštеноj atmosferi „maturanti“ se pozdravljaju i čavrljaju, a Tihomir budno motri svud oko sebe, ne bi li negdje ugledao i Senku. Umjesto Senke u fokus će mu upasti potpuno drugačija figura, netko tko ga neopisivo podsjeća na staroga prijatelja koji je već dvadeset godina mrtav. Taj će trenutak za Tihomira biti svojevrsan okidač koji ga vraća u prošlost, u razdoblje djetinjstva. Na taj se način, uz priču o ponovljenome maturalnom izletu, u roman uvodi i priča o djetinjstvu i odrastanju glavnoga lika.

Bildungsroman, prema Flakeru, odnosi se na *romaneskni tip* ili *podvrstu romana lika* u kojemu je glavna tema odgoj i formiranje osobnosti; roman koji prati razvojni put pojedinca od djetinjstva do njegove zrele dobi (Flaker 1986), a u nas se, upravo zbog višeznačnosti prijevoda njemačkoga izraza, pojavljuje u inačicama: *odgojni roman*, *roman*

¹⁰ „To je vrijeme koje se najlakše daje prikazati razmišljanjem o vlastitoj prošlosti. Protok takvog vremena je određen sukcesivnim misaonim procesima koji se u književnosti daju pojasniti kao naracija, odnosno kao pripovjedno vrijeme. To vrijeme osjećamo zaista onakvim kakvo ono jest bez obzira na intervale fizičkog vremena koje u sjećanju uzimamo u obzir, odnosno možemo ga bez poteškoće zamisliti. Izrazito duge intervale toga vremena, odnosno njegovu protežnost možemo osjetiti npr. u Tolstojevom *Ratu i miru*, dok s druge strane njegova „kratkoća“ vrlo dobro dolazi do izražaja u Joiceovom *Uliksu*.“ (Piskač 2007)

¹¹ Kao jedan od temeljnih postupaka pri izgradnji fabule, odnosno sižea, ističe se smještanje likova i zbivanja u prostor i vrijeme. Akt pripovijedanja ujedno je i akt *vremenovanja* u kojemu se i pomoću kojega se prezentira vremenovanje (konstituiranje u i kroz vrijeme) prikazanih osoba. Čim se nešto pripovijeda događa se *akt vremenovanja*, ističe Biemel. Budući da je sve u priči svojevrsan prikaz ljudske situacije, vrijeme postaje temeljnom strukturom; tj. u prikazu osoba nužno se sačinjava u njihovo vremenovanje jer one upravo kroz postupak vremenovanja i postaju osobama. Primjerice *akt projektiranja budućnosti* – svaki čovjek u određenom razdoblju svojega života stječe predodžbu o tome kakva bi mu trebala biti budućnost te postaje projektantom te budućnosti, a time i sebe sama.

o odgoju, roman formiranja, obrazovni roman, roman socijalizacije... Vrlo sličan je i pojam *Entwicklungsroman* (njem. *Entwicklung* – hrv. *razvoj*), a koji se primarno odnosi na moralni i psihološki razvoj karaktera – *razvojni roman*. Neki teoretičari različito definiraju spomenute podvrste romana, dok drugi ne inzistiraju na njihovu razlikovanju jer se radi o sličnim podvrstama. Viktor Žmegač u *Povijesnoj poetici romana* objedinjuje termine *Bildungsroman* i *Entwicklungsroman* u termin *odgojno-razvojni roman* (Žmegač 2004), koji definira kao spoj psihološkoga i društveno-panoramskoga romana, a Aleksandar Flaker u knjizi *Stilske formacije* ističe razliku između spomenutih pojmova. Termin *Entwicklungsroman* naziva *razvojnim romanom* koji prati psihološki razvoj ljudskoga karaktera, a *Bildungsroman* prevodi kao *roman o odgoju* (Flaker 1986). Zdenko Škreb i Ante Stamać također napominju da spomenute pojmove treba razlikovati pa *Bildungsroman* nazivaju *romanom o odgoju*, a *Entwicklungsroman* *romanom o razvitku karaktera*, u kojemu se prikazuje intimni život glavnoga lika (Škreb, Stamać 1986). Osim spomenutih pojmova na njemačkom jeziku, možemo naići i na englesku inačicu *coming-of-age* koja se također odnosi na romane u kojima pratimo razvoj glavnoga lika, od djetinjstva do odrasle dobi. Vladimir Biti objašnjava pak da u odgojnim romanima dolazi do izražaja poučna dimenzija, a cilj je odgoj čovjeka i pomoć u shvaćanju sebe i drugih. Nadalje ističe problem recepcije odgojnoga romana, objašnjavajući da (...) *čitatelji prepoznaju svrhu odgojnog romana u spoznajnom preporodu središnjeg lika, a ne zapažaju odgojni značaj same romaneskne kompozicije* (Biti 2000). Miroslav Beker napominje da se u odgojnom romanu obično prati psihičko stanje nadarenoga i ambicioznoga pojedinca koji se, želeći ostvariti svoje ambicije, najčešće seli u veći grad. Termin *odgojni roman* stoga se ne smatra najpogodnijim jer u tome kontekstu sugerira da se radi o romanu kojemu je cilj odgojiti, odnosno poučiti nečemu, što je obilježjem *didaktičkoga romana*. Za razliku od *odgojnoga romana*, *roman o odgoju* nema namjeru poučavati čitatelja, već govori o odgoju, odrastanju i razvoju glavnoga lika. U literaturi se nailazi i na termin *generacijski roman* u kojemu se prati odrastanje jedne generacije (naraštaja) ili skupine prijatelja.

Svaki *Bildungsroman* bavi se psihološkim razvojem i sazrijevanjem pojedinca, koji sliku o sebi najčešće gradi prisjećajući se djetinjstva i mladosti jer upravo ondje nailazi na iskustva koja će odrediti daljnji tijek njegova emocionalnog razvitka i utjecati na oblikovanje osobnosti; a to pretpostavlja fokusiranost na karakterizaciju, razvoj i psihološku analizu lika. Ono što *Bildungsroman* izdvaja kao zasebnu podvrstu jest isticanje iskustava iz djetinjstva kao važne simboličke odrednice u oblikovanju karaktera lika. Djetinjstvo je razdoblje ranjivosti i osjetljivosti na društvene okolnosti, a način na koji se roditelji ophode prema djetetu utječe na razvoj njihove osobnosti. Budući da je to područje kojim se bavi psihologija, mnogi će se pisci *Bildungsromana* osloniti na Freudovu razvojnu teoriju, zbog čega svoje junake i vraćaju u prošlost, a njihova sjećanja o djetinjstvu i odgoju podvrgavaju detaljnoj analizi. Što se tiče pak *arhetipa djeteta* (Golban

2004), tu se prije svega misli na ideju i simboličku sliku koje ono predstavlja za zrelog i odraslog pripovjedača, jer tipičan protagonist *Bildungsromana* sliku o sebi i svojoj osobnosti može spoznati tek kada racionalnosti i moralnoj opterećenosti odraslih suprotstavi dječju nevjerojatnu vizionarsku i imaginativnu sposobnost, izrazitu osjetljivost, kreativnost i lakoću povodjenja za instiktima. Samoostvarenje svakoga pojedinca očituje se u suodnosu racionalnog i emocionalnog, duše i tijela, izvanjskog i unutarnjeg svijeta te želje za usklađivanjem vlastitih interesa s društvenim očekivanjima i sredinom koja ga okružuje (što se ističe kao jedno od važnih pitanja kojim se bavi svaki *Bildungsroman*). Psihička uravnoteženost glavnoga lika postiže se pojavom arhetipova, koje Solar naziva oblicima (slika, motiv ili lik u književnosti) podložnim daljnjim i neiscrpnim tumačenjima (Solar 2006). Međutim, ne uspije li autor kasnije izbaciti tu arhetipsku i mitsku sliku djetinjstva iz svijesti glavnoga junaka, njegovo će psihološko stanje biti poljuljano, dominantne emocije ljutnja i samosažaljenje, a formiranje osobnosti osuđeno na neuspjeh. Tihomir (*strategijama autodijegetičkog pripovijedanja i samoidentifikacije*) kaže:

Ljudi koji pate od trajnog nedostatka voljene osobe nakon nekog vremena počinju je vidati po gradu, vide je nekoliko trenutaka iz tramvaja, kako pješice prolazi parkom, ili se pojavi u pogledu tek trenutak prije nego što će ući u kakav haustor. Ponekad je vide iz daljine, a kad priđu bliže, njeno lice se odjednom pretvara u neku stranu fizionomiju koja u svijesti još satima poslije toga bolno odjekuje. Kad je Senka otišla, pokušao sam nekako preživjeti pristupajući svom slučaju znanstveno. Nabavio sam psihološku literaturu, čitao Frommovo Umijeće ljubavi, ispitnu literaturu iz psihijatrije. Ništa nije pomagalo. Nekoliko puta zaista sam i upao u te zamke percepcije.

(Ferić 2011: 230)

Teorije učenja

Glavni lik, Tihomir, djetinjstvo uglavnom provodi u obiteljskom okruženju i druženju s prijateljima. Sklapanje prvih prijateljstava ima vrlo važnu ulogu u emocionalnom i socijalnom razvoju svakoga djeteta (Vasta, Haith i Miller 1997). Tako će i Tihomir izgraditi prisan odnos s dvojicom prijatelja, a da bi u tome uspio, ponekad će prekoračiti granice prihvatljivoga ponašanja, koje obično određuju roditelji.

– Mogli bismo opet napraviti ono s imenima! (...)

(...) Na vratima svih osam stanova raspoređenih na četiri etaže nisu stajale metalne pločice s imenima i prezimenima, kao u većini ostalih zgrada, nego mali metalni okviri u koje se moglo utaknuti kartončić s prezimenom. Svi su kartončići bili isti, a prezimena odštampana pisaćom mašinom predsjednika kućnog savjeta. (...)

(...) Roman me odveo do vrata prvoga prizemnog stana. Radovan je pokrio špijunku na susjednim vratima, dok je Roman izvlačio karton s prezimenom: – Lako se vadi.

Kad padne mrak, pomiješat ćemo sva prezimena. Prvo izvučeš, ovako, a onda isto tako gurneš u drugi, samo nasloniš na vrata i gurneš prstom.

Vratio je kartončić nazad u okvir.

Šutio sam.

– Ne sviđa ti se?

– Ubit će me stari!

(Ferić 2011: 33-34)

Prema biheviorističkom gledištu dijete razne oblike ponašanja uči pomoću kazni i potkrjepljenja. Ako roditelji žele ukloniti određeni oblik ponašanja, najčešće će na neki način kazniti dijete, a u protivnom, ako je ponašanje poželjno, dijete će biti nagrađeno nekom vrstom potkrjepljenja. Potkrjepljenja ne moraju biti, a najčešće i nisu, materijalna, već se radi o pohvalama, zagrljaju i slično. Situacija u odabranom odlomku ilustrira takvo učenje. Budući da za nepodopštinu trojice prijatelja ne saznaje nitko, njihovo će ponašanje proći nekažnjeno pa postoji veća mogućnost da će se ono ponoviti. Naime trojica će dječaka svoju malu avanturu protumačiti kao pozitivno iskustvo koje će rado ponoviti jer su umjesto kazne doživjeli potkrjepljenje, koje se očituje kroz osjećaj zajedništva i pozitivne reakcije prijatelja, a u tekstu se to ostvaruje narativnom *strategijom subjektivne percepcije stvarnosti*.

Na još jedan primjer učenja pomoću potkrjepljenja upućuje i sljedeći ulomak:

Sjedili smo u moderno opremljenim razredima u kaputima, a neke curice su se pokrivala dekama da im ne nazebu organi za rađanje. Naša razrednica poticala je to pokrivanje djevojčica, a nama, dečkima, govorila da hladnoća nije ništa i da se moramo čeličiti. (...)

(...) Dobio sam već ujutro temperaturu i sjedio u drugoj klupi umotan dekom, drhtureći. Razrednica me pogledala i rekla: – Ajde, Tihomire, gdje ti je muškost? – I svi su se nasmijali.

(Ferić 2011: 49)

Radi se o pokušaju odrasle osobe da nauči djecu određenim oblicima ponašanja. Budući da razrednica podržava i potiče djevojčice da se skrivaju dekom, može se govoriti o pozitivnom potkrjepljenju, kojim se pokušava ukazati da je takvo ponašanje primjereno i poželjno. Za razliku od djevojčica, dječaci će doživjeti neugodu, odnosno kaznu, rečeno biheviorističkim rječnikom, tj. razrednica im objašnjava da je pokrivanje primjereno za djevojčice, ali ne i za dječake, koji bi trebali trpjeti hladnoću jer će tako ojačati (primjena *opisa kao narativne strategije*, kao primjera razgolićenja i stavova i osjećaja fokalizatora).

U romanu se mogu prepoznati i primjeri učenja klasičnim uvjetovanjem:

(...) Nešto što sam već doživio događalo se ponovo. Ova naša avantura bila je tako slična onoj davnoj večeri kad sam se prvi put susreo sa sjenom smrti koja je greškom

pokucala na naša vrata. Svaki put od tada, ma koji oblik da je uzimala, bila je sve bliže. A povijest se ponavljala. I zbog toga me obuzela strava koja mi je onemogućavala da se krećem.

(Ferić 2011: 62-63)

Tihomir se već jednom našao u sličnoj situaciji koja je rezultirala neugodnim iskustvom pa se sada strah javlja kao oblik upozorenja. Naime, trojica prijatelja došla su na ideju da zamijene pločice s prezimenima na svim stanovima u zgradi. Nedugo nakon toga poštar donosi brzoglav o očevoj smrti, što će itekako potresti Tihomira i njegovu majku. Tihomir je nakon toga slične nepodopštine s prijateljima počeo povezivati sa smrću pa ga je sada strah da ponovno ne izazove zlu sudbinu, na što utječe i neočekivano saznanje o majčinoj bolesti (*strategija razotkrivanja nesigurnosti i trauma*).

U oblik socijalnoga učenja ubraja se i učenje po modelu. Takav oblik učenja pobliže objašnjava Bandura (Berk 2008), tvrdeći da djeca često određene oblike ponašanja uče promatranjem i oponašanjem pojedinih modela. Također napominje da djecu najviše privlače osobine kao što su toplina, pristupačnost, kompetencija i moć. Modeli koje dijete oponaša najčešće su odrasli i starija djeca, no to ne moraju biti stvarne osobe, već i fiktivni likovi. Sljedeći primjer ilustrira učenje po modelu:

Za jedanaesti rođendan dobio sam ilustriranu knjigu o četiri mušketira (...)
(...) Jednom dok smo igrali nogomet, rekao sam Romanu: – Ajmo se igrati mušketira! (...)
(...) Tako smo jedne subote popodne sva trojica dobili drvene mačeve iz priručne radionice koju je otac uredio u našoj drvarnici, prvoj do veš-kuhinje u kojoj su žene iz kuće donosile ogromne limene lonce pune bijeloga rublja. (...)
(...) Kad smo se počeli boriti s ljudima kardinala Richelieua, sa špijunima u crnim krabuljama, s oklopnici koji su nosili oštre helearde i španjolskim plemićima sa šiljatim bradicama, lako sam mogao zamisliti kako nadiru na nas, kako ih probadamo i odbacujemo nogama, kako neki od njih s rupom u crijevima i sa suzama u očima dozivaju majku na francuskom, baskijskom, španjolskom.

(Ferić 2011: 40-42)

U tome primjeru dječaci kao model oponašanja odabiru omiljene književne junake. Oni su obično okarakterizirani kao hrabri, snalažljivi i neustrašivi, a u djelima se često naglašava važnost prijateljstva i zajedništva, osobito kad je riječ o štivu namijenjenomu mlađoj dobi. Djeca takve osobine prepoznaju kao poželjne te zbog toga počinju oponašati model koji im se sviđa (*strategija oponašanja obrazaca i modela*).

Teorija ekoloških sustava

Urie Bronfenbrenner okolinu u kojoj osoba odrasta dijeli u pet osnovnih slojeva: *mikrosustav*, *mezosustav*, *egzosustav*, *makrosustav* i *kronosustav* (Berk 2008). Mikrosustav predstavlja sloj okoline u kojemu dijete svakodnevno boravi, a to se prije svega odnosi na obitelj, dok mezosustav zanimaju odnosi u toj okolini. Egzosustav predstavlja određene socijalne strukture, makrosustav obuhvaća kulturu u kojoj dijete odrasta, a kronosustav se odnosi na brojne promjene koje pojedinac doživljava tijekom duljeg razdoblja. Budući da se svi spomenuti sustavi međusobno prožimaju i utječu jedni na druge, sasvim je uobičajeno da su i obiteljski odnosi često određeni raznim vanjskim utjecajima. Kako okolina utječe na odnose u Tihomirovoj obitelji, vidi se u sljedećem odlomku:

U to vrijeme otac je kao građevinski inženjer nadgledao gradnju silosa po Slavoniji. Majka je govorila da je to jako opasan posao jer su silosi visoki, a kad pada kiša, blatne skele su užasno skliske pa je često u smrtnoj opasnosti. Dok sam s Romanom i Radovanom igrao nogomet na ulici, znao sam vidjeti majku kako svako malo odmiče zastor i gleda kroz prozor dolje prema zavoju, odakle se trebao pojaviti automobil koji je dovezio oca. Znala je tako pogledavati čitavo popodne, a razmaci između pogleda postupno su se smanjivali sve dok ne bi svake dvije-tri minute izlazila na prozor i fiksirala cestu ispod kuće. Znao sam što slijedi. Glasno i otegnuto: – Tihomirreeeeeeeeeeeeeeee! To je značilo da je strah u njoj toliko narastao da ga nije mogla sama podnositi. Morao sam istoga časa doći gore, a majka bi mi servirala večeru. Činila je to i kad nije bilo vrijeme večere i kad nisam bio gladan. Jedino je tako mogla opravdati moju prisutnost u stanu. A kad bih joj rekao da nisam gladan, da sam napisao zadaću i da se sada baš zanimljivo igramo, rekla bi: – Nemoj me ljutiti!

(Ferić 2011: 33)

U tome se odlomku vidi međuovisnost mikrosustava i mezosustava. Da se radi o mikrosustavu, može se zaključiti po tome što je u središtu pozornosti odnos između majke i sina, koji je određen vanjskim utjecajima, što zadire u mezosustav. Naime opasni uvjeti u kojima otac radi utječu na majčino raspoloženje, a onda i na njezin odnos sa sinom. Majka je često nervozna i zabrinuta za očevu sigurnost, a kad više ne može izdržati neizvjesnost, zove Tihomira da se vrati kući na večeru. S druge strane, Tihomir obično nevoljko dolazi kući te često jede i kad nije gladan, samo da bi umirio majku (*refleksivna strategija samospoznavanja*).

Promjene koje dotiču odrastanje glavnog lika donose brojne posljedice:

Dugo nismo znali da se na Šalati gradi nova zgrada osnovne škole. (...)

(...)- U Mesićevoj su sagradili školu za djecu rukovodilaca – rekla je Romanova majka – ali ne bojte se, susjeda, neće naša djeca tamo. Govorilo se poslije da je to ultramoderna zgrada koju je projektirao istaknuti arhitekt Božidar Rašica i da je najnovije dostignuće naše graditeljske umjetnosti. (...)

(...)- Draga djeco, pročitat ću imena nekih od vas. (...)

(...) Mi prozvani smo s torbama u rukama stali pred ploču, a razrednica je rekla: – Naši kolege danas odlaze u svoju novu školu. (...)

(...) Prvi put sam školu vidio s boka, a njene južne strane, gdje se nalazi kinodvorana i kamo gleda većina razreda. Djelovala je nevjerojatno moderno u usporedbi s okolnim predratnim kućama, a velike staklene plohe djelovale su pomalo nestvarno. „tu moram biti drugačiji čovjek“, sjećam se da sam pomislio i tada se začela moja ideja da postanem bolji učenik.

(Ferić 2011: 50-51)

Tu se može prepoznati opis kronosustava jer se radi o promjenama koje se vezuju uz određene faze razvoja, a pojedinac na njih ne može utjecati. Promjena škole tiče se i egzosustava jer takvu odluku dijete ne donosi samo, već o tome odlučuje netko drugi, a ovoga puta to nisu ni roditelji nego određene socijalne i političke strukture. Budući da dijete u školi provodi mnogo vremena, u tome primjeru dolazi i do promjena u mikrosustavu. Za Tihomira će promjena škole biti pozitivno iskustvo jer se u novom i modernijem okruženju osjeća ugodno, a bolji uvjeti školovanja motivirat će ga da postane marljiviji učenik (*realistična narativna strategija* – spoznaja vlastite situacije unutar neke zajednice).

Teorija cjeloživotnoga razvoja

Na odnose u Tihomirovoj obitelji neće utjecati samo vanjski činioci već i neočekivane promjene s kojima se suočavaju:

Sama nismo mogli naučiti da ne vuče na vodilici. Tako je jednom prilikom mamu, dok ga je vodila po Činovničkoj livadi na Sljemenu, neočekivano povukao i ona se na blagoj uzbrdici dočekala na lijevu ruku. Nije to bilo jako, samo se malo naslonila. Čudili smo se što je ruka pukla. Do tada nismo znali da ima rak kostiju.

(Ferić 2011: 59)

Utjecaj iznenadnih promjena na razvoj pojedinca objašnjava teorija o cjeloživotnome razvoju. Prema toj teoriji nekoliko je vrsta činitelja koji utječu na razvoj, prvenstveno normativni i nenormativni. U romanu se više ističe Tihomirovo suočavanje s tom drugom skupinom. Nenormativni utjecaji podrazumijevaju nepredvidive i iznenadne

promjene, poput bolesti ili smrti bliske osobe. Majčina bolest neće utjecati samo na obiteljske odnose već i na Tihomirov emocionalni razvoj i sliku koju o sebi stvara, što osobito dolazi do izražaja u sljedećem odlomku:

Tu sam, na onih desetak drvenih stepenica koje su vodile na niži dio tržnice, odlučio da danas ne idem u školu. Dijete kojemu umire majka ima pravo i markirati. Škola se pred veličinom smrti pretvorila u sićušnu pikulu koja se može izgubiti u pijesku. Tako sam se i ja izgubio u gužvi i ta je izgubljenost bila ugodna.

(Ferić 2011: 108)

Tihomir, opterećen razmišljanjima o majčinoj bolesti, zanemaruje svoju ulogu učenika. On se doživljava isključivo kao dijete kojemu umire majka, a ta će činjenica zasjeniti sve ostale životne uloge i obveze (*narativna strategija sudbinskoga udara*).

U romanu ima primjera i normativnih utjecaja. Sljedeći odlomak daje ilustraciju:

(...) jednom ću reći ocu da je kukavica, da nema hrabrosti suočiti se sa stvarnošću, on koji se hvalio da je jurišao na Batinu Skelu i s Rusima probijao Srijemski front gdje je tek svaki peti čovjek ostao živ. – Baš zato nema hrabrosti – objasnila bi mi majka kad bih joj rekao što me muči.

(Ferić 2011: 97-98)

U tome je slučaju riječ o normativnim utjecajima vezanim uz značajne povijesne događaje. Iz odabranoga odlomka saznaje se da je otac sudjelovao u ratu, koji je djelovao kao normativni utjecaj na naraštaje ljudi koji su ga proživjeli. Posljedice su dalje vidljive u tome što se otac zbog straha od gubitka još jedne bliske osobe sve više udaljava, ne bi li tako olakšao rastanak koji neminovno slijedi. Tihomir zamjera ocu takvo ponašanje, što pokazuje u kolikoj mjeri određene društvene promjene, u ovome slučaju rat, mogu utjecati na odnose unutar obitelji (*strategija mješanja historijskog i fikcionalnog*).

Sociokulturalna teorija razvoja

Vigotski smatra da kultura u kojoj dijete odrasta ima izrazito velik utjecaj na oblikovanje njegova načina razmišljanja, a samim time i identiteta (Berk 2008). Svaka kultura njeguje različita vjerovanja, vrijednosti i tradiciju, što se prenosi s naraštaja na naraštaj. Svakodnevni utjecaj okoline na dijete jednostavno je neizbježan jer ono ne može odrastati bez pomoći odraslih osoba, kao što ne može ni sazrijeti bez interakcije s drugim članovima društvene zajednice. Kako društvo i kultura utječu na razvoj pojedinca, vidljivo je u sljedećem odlomku:

– A što ćemo s muzikom? – upitala je ujna u jednom trenutku. (...)

(...) Nisam siguran da hoću muziku.

Opet je nastala tišina. Svi su buljili u njega.

– Pa ne možeš bez muzike, Josipe! – prokrkljala je ujna.

- Zašto?
- Zato što na svakom pogrebu nešto svira, razumiješ, to je dio obreda.
- Ne znam – rekao je nesigurno.
- Ajde – javila se ujna u pomirljivom tonu – ima još vremena, sutra ujutro izabrat ćemo muziku.

(Ferić 2011: 124)

Kroz razgovor oca i ujne Tihomir zaključuje da se muzika smatra sastavnim dijelom svakoga pogreba, a odstupanje od ustaljenih oblika ponašanja društvena će zajednica protumačiti kao nešto neprimjereno i neprihvatljivo.

I sljedeći primjer potkrjepljuje tu teoriju:

Znao sam da moraju otvoriti lijes i provjeriti je li u njemu majka ili netko drugi, da budemo sigurni koga ćemo pokopati. A i da je oni koji to hoće vide posljednji put. Odlučeno je da je ja ne smijem vidjeti jer će mi ta slika ostati za cijeli život i mučiti me pred spavanje. – A vama neće? – upitao sam ih, a ujna mi je odgovorila da su oni već vidjeli dosta mrtvih.

(Ferić 2011: 126)

Prema sociokulturalnoj teoriji dijete se razvija i uči u komunikaciji s drugim ljudima, i to tako da je u početku gotovo potpuno ovisno o njima, a onda postupno preuzima sve veću odgovornost za vlastite postupke, odluke, ponašanja i slično. Ulogu odgajatelja i zaštitnika u ovome primjeru preuzima Tihomirova ujna, koja smatra da je dječak još uvijek preosjetljiv za takvo iskustvo te mu objašnjava da će se sa sličnim situacijama suočavati i poslije, kada za to bude spreman (*strategija akulturacije*).

Kombinacija teorija

U ponekim opisima moguće je identificirati i više teorijskih pristupa. U trenutku kada sreće Senku, Tihomir je liječnik u tridesetim godinama koji u kratkim crtama priča što se promijenilo u njegovu životu od završetka gimnazije:

- (...) *A šta ima s tobom?*
- *Ništa posebno. Diplomirao, oženio se, kupili smo mali stan u Trnskom. (...)*
- (...) *Onda sam završio specijalizaciju, pa je ona završila specijalizaciju, radili smo, dežurali, viđali se dva puta tjedno, u prolazu, u kuhinji, pa smo se rastali.*

(Ferić 2011: 173)

Ako se promjene u životu glavnoga lika tumače s gledišta teorije ekoloških sustava, onda se one tiču odnosa u mikrosustavu, mezosustavu i kronosustavu. Tihomir se oženio, preselio i zaposlio, što znači da se struktura mikrosustava u potpunosti izmijenila; više ne živi s ocem nego sa suprugom, ne ide na fakultet nego na posao i slično. Pritom treba naglasiti da svaka promjena u mikrosustavu nužno dovodi i do promjena u mezosustavu,

jer se mezosustav tiče odnosa u najbližem sloju okoline. Kronosustav se odnosi na promjene tijekom dugog razdoblja, a tu je riječ o promjenama koje pojedinac samostalno odabire, poput preseljenja, stupanja u brak i zaposlenja. Ako se gleda iz perspektive cjeloživotnoga razvoja, tada se radi o normativnim utjecajima, to jest promjenama koje se smatraju uobičajenima za određenu dob, pa se obično odvijaju ovim redom: završetak školovanja, zaposlenje, stupanje u bračnu zajednicu itd. (*strategija ispovjednosti*).

Zaključak

Nakon provedene kvalitativne analize, iz koje su dani primjeri, napravljena je i kvantitativna analiza. Opisi razvoja glavnoga lika u romanu najčešće se mogu prepoznati iz perspektive teorije ekoloških sustava i pristupa cjeloživotnoga razvoja. Pristup cjeloživotnoga razvoja proučava utjecaj određenih promjena na razvoj i emocionalno sazrijevanje pojedinca te obuhvaća razvojni proces u cijelosti, od rođenja do smrti. Budući da se u romanu također prati razvoj glavnoga lika od djetinjstva do starosti, onda ne čudi činjenica da se brojne promjene u njegovu životu mogu protumačiti upravo *pristupom cjeloživotnog razvoja*. Nadalje u romanu dolazi do izražaja i društveni kontekst, odnosi u obitelji te odnosi s drugim članovima društvene zajednice, što također utječe na razvoj svakoga pojedinca, a detaljno se opisuje u teoriji ekoloških sustava te uobličuje preko *strategije refleksivnog samospoznavanja i realistične strategije*.

U romanu se manje prepoznaju primjeri koji bi išli u prilog teorijama učenja, koje bi uključivale opise klasičnoga uvjetovanja, operatnoga uvjetovanja i socijalnoga učenja, pri čemu dolazi do izražaja učenje po modelu. Navedene teorije bave se raznim oblicima učenja i najprisutnije su u opisivanju djetinjstva i adolescencije glavnoga lika koji se gradi *strategijama subjektivne percepcije stvarnosti, opisa, razotkrivanja nesigurnosti i trauma te oponašanja obrazaca i modela*. Podjednako se prepoznaju primjeri koji idu u prilog sociokulturalnoj teoriji, prema kojoj je za djetetov razvoj važna interakcija s drugim članovima društva, a ističe se i utjecaj kulture u kojoj dijete odrasta. I ta se teorija najbolje prepoznaje kroz *strategiju opisa* koji se tiču djetinjstva glavnoga lika te *strategiju akulturacije i strategiju ispovjednosti*. U pojedinim se opisima mogu naći oblici ponašanja koji bi, primjerice, bili objašnjivi Freudovom psihoseksualnom teorijom, a vidljivi su u čestom pribjegavanju *autopsihoanalizacijskoj strategiji*. Napose valja napomenuti kako se, s obzirom na sada evidentnu prisutnost brojnih osobina *Bildungsromana*, u cijelome romanu primjenjuje *strategija potrage za vlastitim identitetom*.

Osim navedenih strategija, u tome tipičnom postmodernističkom tekstu, autor očekivano pribjegava i ustaljenim postmodernističkim strategijama, podjednako psihologizirajućega efekta, poput *ironizacijske i parodizacijske*.

Konačno, sazrijevanje, razvoj i oblikovanje glavnoga lika (i ostalih likova), prvenstveno se, kako je prethodno navedeno, ostvaruje postupkom *vremenovanja*, a biva nadopunjeno, produbljeno i osnaženo navedenim *narativnim strategijama psihologijsko-ga učinka* te je ukupno motrivo s aspekta psihologijskih teorija razvoja.

U tom slijedu može se zaključiti da *Kalendar Maja* ima u sebi ugrađene psihologizacijske narativne strategije te žanrovskih osobina *Bildungsromana* (no ne u smislu *odgojnog romana*, već *romana o odgoju*), iako je ponajviše riječ o *složenom postmodernističkom žanrovskom hibridu* snažno psihologizirana diskursa koji označuje roman u cijelosti (najizrazitije na razini lika i fokalizatorskih optika, kompozicijske te semantičke strukture).

LITERATURA

- Abbott 2000
Abbott, H. Porter, „The Evolutionary Origins of the Storied Mind: Modeling the Prehistory of Narrative Consciousness and its Discontents.“ *Narrative*, 8(3), 2000., 247-256.
- Bagić 1996
Bagić, Krešimir, *Poštari lakog sna: proza quorumova naraštaja*, Quorum, Naklada MD, Zagreb 1996.
- Beker 1997
Beker, Miroslav, *Od Odiseja do Uliksa*, Školska knjiga, Zagreb 1997.
- Berk 2008
Berk, E. Laura, *Psihologija cjeloživotnog razvoja*, III. izdanje, Naklada Slap, Zagreb 2008.
- Biemel 1997
Biemel, Walter, *O mnogostrukom značenju vremena u romanu*, *Filozofska istraživanja*, 17 (1997.), 4(67), 997-1007.
- Biti 2000
Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.
- Cosmides, Tooby 2000a
Cosmides, Leda and John Tooby, „Consider the Source: The Evolution of Adaptations for Decoupling and Metarepresentation“, In D. Sperber (Ed.), *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Vancouver Studies in Cognitive Science, NY: Oxford UP, 2000.
- Cosmides, Tooby 2000b
Cosmides, Leda and John Tooby, „Evolutionary Psychology and the Emotions“, In M. Lewis and J. M. Haviland-Jones (eds.), *Handbook of Emotions*, NY: Guilford, 2000.
- Ferić 2011
Ferić, Zoran, *Kalendar Maja*, Profil, Zagreb 2011.
- Flaker 1986
Flaker, Aleksandar, *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1986.
- Golban 2004
Golban, Petru, *Victorian Bildungsroman*, e-dokument: http://www.researchgate.net/profile/Petru_Golban/publications, (01/2004)

- Latchem, Greenhalgh 2014
 Latchem, Julie M., Greenhalgh, Janett, „The role of reading on the health and well-being of people with neurological conditions: a systematic review“, *Aging & Mental Health*, 18 (6), 2014., 731-744
- Luhmann 1981
 Luhmann, Niclas, *Teorija sistema*, Globus, Zagreb 1981.
- Milas 2005
 Milas, Goran, *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2005.
- Nagurney 2013
 Nagurney, Alexander, „The effects of emotional writing on psychological well-being“, *North American Journal of Psychology*, 15/1, 2013., 195-206.
- Pennebaker, Seagal 1999
 Pennebaker, James W., Seagal, Janel D., „Forming a story: The health benefits of narrative“, *Journal of clinical psychology*, 55(10), 1999., 1243-1254.
- Piskač 2007
 Piskač, Davor, „Struktura vremena i prostora u Šegedinovim 'Staromodnim zapisima iz Bruges'“, *Riječ*, Rijeka 2007., 165-184.
- Scalise Sugiyama 2001
 Scalise Sugiyama, Michelle, „Narrative theory and function: Why evolution matters“, *Philosophy and Literature*, 25(2), 2001., 233-250.
- Sloan Wilson 2005
 Sloan Wilson, David, „Evolutionary social constructivism“, U: Gottschall, J. i Wilson, D. S., *The literary animal: Evolution and the nature of narrative*, Northwestern University Press, 2005.
- Solar 2006
 Solar, Milivoj, *Rječnik književnoga nazivlja*, Golden marketing, Zagreb 2006., 26.
- Sternberg 1999
 Sternberg, Robert, *Love is a story: A new theory of relationships*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1999.
- Stojević 2006
 Stojević, Milorad, *Ktonijsko kao (sredozemna) sudbina*; predgovor knjizi *Imam riječ* Borisa Domagoja Biletića, Altagama, Zagreb 2006., 5-28.
- Škreb, Stamać 1986
 Škreb, Zdenko, Stamać, Ante, *Uvod u književnost*, IV. izdanje, Globus, Zagreb 1986.
- Tooby, Cosmides 2001
 Tooby, John & Cosmides, Leda, „Does beauty build adapted minds? Toward an evolutionary theory of aesthetics, fiction, and the arts“, *SubStance*, 30(1), 2001., 6-27.
- Vasta, Haith, Miller 1997
 Vasta, Ross, Haith, M. Marshall, Miller, A. Scott, *Dječja psihologija*, Naklada Slap, Zagreb 1997.
- Žmegač 2004
 Žmegač, Viktor, *Povijesna poetika romana*, Matica hrvatska, Zagreb 2004.

SAŽETAK

Nakon opisa teorija razvojne psihologije provedena je kvalitativna analiza Ferićeva romana, u kojoj su dani primjeri, a zatim je učinjena i kvantitativna analiza. Opisi razvoja glavnoga lika u romanu najčešće se mogu prepoznati iz perspektive teorije ekoloških sustava i pristupa cjeloživotnoga razvoja. Sazrijevanje, razvoj i oblikovanje glavnoga lika (i ostalih likova), prvenstveno se ostvaruje postupkom *vremenovanja*, a biva nadopunjeno, produbljeno i osnaženo navedenim *narrativnim strategijama psihologijskoga učinka*. Može se zaključiti da *Kalendar Maja* ima u sebi ugrađene psihologizacijske narativne strategije te žanrovske osobine *Bildungsromana* (no ne u smislu *odgojnog romana*, već *romana o odgoju*), iako je ponajviše riječ o *složenom postmodernističkom žanrovskom hibridu* snažno psihologizirana diskursa koji označuje roman u cijelosti.

SUMMARY

Poetics of Ferić's novel *Kalendar Maja* and theories of developmental psychology

After describing the theories of developmental psychology, a quality analysis was done in the Ferić's novel, and then a quantitative analysis was implemented. Descriptions of the main character in the novel can most frequently be recognised from the perspective of the life-span development approach and the ecological developmental theory. Maturation, development and shaping of the main character (as well as other characters), is primarily described through the proces of *timing*, and it is further built, widened and strengthened by using the *narrative strategies of the psychological effect*. It can be concluded that the novel *Kalendar Maja* has embedded psychological narrative strategies and genre characteristics of a *bildungsroman*. However, *bildungsroman* is not recognised as an educational novel, but as a novel about upbringing. Mostly, the novel can be described as *a complex postmodern genre hybrid* of a strong psychological discourse.

Keywords: developmental psychology theories, poetics, narrative strategies, Bildungsroman, content analysis, Kalendar Maja, Zoran Ferić